

УДК 745/749(477.8325)П.Запоріжський
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.06.1620>

ПАВЛО ЗАПОРІЖСЬКИЙ — МАЛОЗНАНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІКОНОПИСЕЦЬ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Олександр НОГА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4089-9404>

кандидат мистецтвознавства,
старший науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ мистецтвознавства,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: ina@mail.lviv.ua

Ігор САВИЦЬКИЙ

Директор спортивної організації «Львівська політехніка»,
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, 79000, Львів, Україна
e-mail: savytsky62@gmail.com

Творча біографія талановитого українського іконописця Павла Запоріжського, на жаль, досі є малознаною, а багато творів його спадщини забутими чи неатрибутованими. Тому метою статті є висвітлення життя і творчої діяльності цього самобутнього митця, що походив з козацького роду, народився в м. Кропивницькому, а став зрілим майстром у Західній Україні.

Предметом дослідження є проблема формування творчої особистості у складні часи змагань за утвердження національної ідентичності в міжвоєнний період ХХ століття. Об'єктом вивчення стали твори іконописця, які вдалось відшукати в експедиціях теренами Західної України, архівних матеріалах, рідкісних історіографічних згадках про митця. У результаті скрупульозного вивчення доступних на сьогодні матеріалів вдалось показати важливу роль творчості Павла Запоріжського у становленні церковного мистецтва України міжвоєнного періоду. У висновках наголошено на необхідності подальшого уважного вивчення спадщини митця й повернення його імені у скарбницю української культури.

Ключові слова: Павло Запоріжський, іконописець, українська церква, стінопис, малярство ХХ століття.

Oleksandr NOHA
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4089-9404>
Ph.D in Art Studies,
Senior Researcher at the Art Studies Department,
The Institute of Ethnology of the National Academy of
Sciences of Ukraine.
15 Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine.
e-mail: ina@mail.lviv.ua

Igor Savytskyj
Director of the sports organization «Lviv Polytechnic»,
National University «Lviv Polytechnic»
12 Stepan Bandera Street, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: savytsky62@gmail.com

PAVLO ZAPORIZHYSKYJ —
A LITTLE-KNOWN
UKRAINIAN ICON PAINTER
OF THE FIRST THIRD
OF THE TWENTIETH CENTURY

Introduction. The article elucidates the life and creative activity of a little-known Ukrainian icon-painter who worked in Western Ukraine and Lemky region during the 1930—1940s. Pavlo Zaporizhskyj came from a Cossack family, born in the town Kropyvnytskyi (previous Jelisavetgrad). The boy showed the ability to draw in his childhood. With the support and encouragement of his parents, he developed his talent, got a good education. Pavlo Zaporizhskyj got his basic art knowledge at the Evening Drawing Courses in Jelisavetgrad, improving his skills at the Art School of Odessa, at that time a significant art center. After World War I, the young artist found himself in the Western Ukraine.

Problem statement. Pavlo Zaporizhskyj boldly declared his national identity, and therefore was included in the list of artists forbidden by the Soviet totalitarian regime. He was not mentioned, his works — above all icons and church wall paintings — were destroyed, archiv materials were hidden. Meanwhile, even the single facts that have been preserved about the Pavlo Zaporizhskyj's life and work testify to his important role in the Ukrainian church art formation during the interwar period.

The purpose of the article is to study the creativity of the artist who was forced to live and work in the difficult times of the formation of modern Ukrainian culture.

Results. Through his activities Pavlo Zaporizhskyj showed the unity of the Ukrainian people from East to West of our country. He was one of ten participants in the Art Workshop «Renaissance», founded in Przemysl in the early 1920s. The workshop became famous for a large number of quality paintings in the Ukrainian churches, iconostases and icons in all Western Ukrainian region. Pavlo Zaporizhskyj's works were distinguished by their careful manner of execution, bright colors, thoughtful composition.

Conclusions. The Pavlo Zaporizhskyj's heritage needs deep study, and his name is worthy of being returned to the treasury of Ukrainian culture.

Keywords: icon painter, Ukrainian church, wall painting, the twentieth century art.

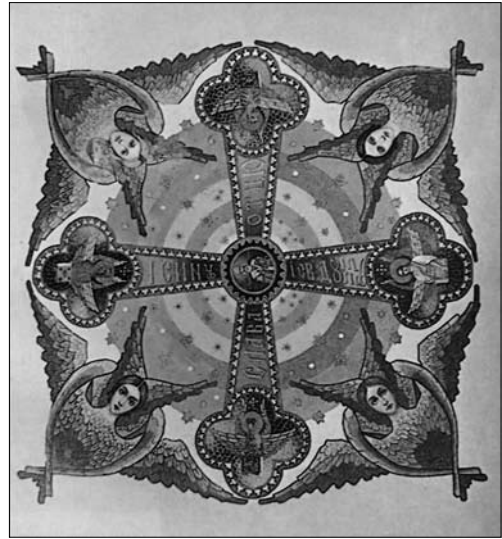
Вступ. Павло Запоріжський — легендарна і знакова особа, дані про яку відсутні в довідниковій літературі України в минулі часи, а, властиво, у період 1930—1990 років [1; 2]. Йому була суджена така сама доля, як і багатьом іншим українським художникам, яким довелося жити і творити у складні часи формування сучасної української культури (кін. ХІХ — поч. ХХ століття) [3, с. 3]. Вона полягала, перш за все, у тому, що вони впродовж всього свого життя тяжко працювали, створили багато значних шедеврів, але залишались практично невідомими широкому українському і світовому загалові.

Переглянувши літературу, видану в період СРСР, з сумом можемо констатувати відсутність будь-якої інформації про Павла Запоріжського [4; 5; 6, с. 403]. Зрештою, це не викликає здивування, оскільки такі особи, як митець, про якого маємо намір сьогодні говорити, ніколи не приховували ворожого ставлення до всього радянського, а тому органи тоталітарного режиму СРСР розглядали їх як представників ворожого табору, приховували, замовчували, а то й нищили їх творчу спадщину, піддавали всіляким заборонам згадки та дослідження про них.

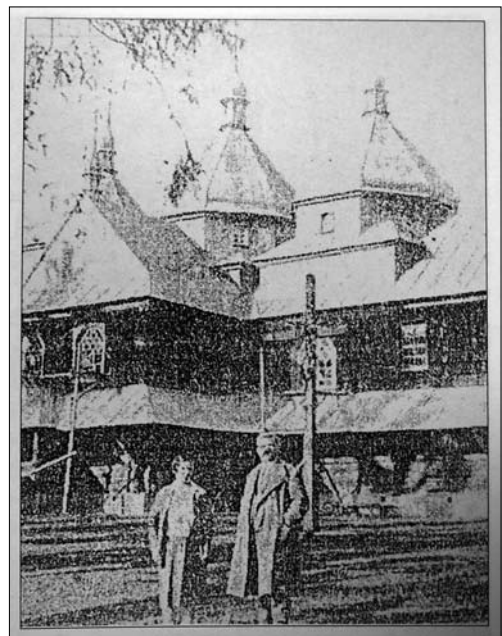
Павло Запоріжський — малознаний іконописець Західної України ХХ ст., що залишив по собі значну спадщину у царині церковного мистецтва. Отож часовими рамками дослідження є період 1920—1950 років. Роботи Павла Запоріжського зафіксовані в різних регіонах України та поза її межами, зокрема на сьогоднішній день мистецькі здобутки Павла Запоріжського фіксуються на Львівщині, Тернопільщині, Івано-Франківщині та на території сучасної Польщі — на Лемківщині. Ці території становлять географічні межі дослідження.

Незважаючи на таке представлення, все ж про самого митця є дуже мало відомостей. Тож метою статті є спроба детальніше оглянути життєвий та творчий шлях митця, який залишив значний та достатньо рельєфний слід в історії нашої держави.

Основна частина. Павло Запоріжський — загадкова, але, з іншого боку, символічна постать української культури кін. ХІХ — поч. ХХ століття. Він — один з небагатьох, народжених на східних теренах нашої держави, який зумів залишити рельєфний слід в історії мистецтва західноукраїнських земель. Своєю діяльністю він реально показав єдність українського народу від Сходу до Заходу нашої

Іл. 1. Стінопис, виконаний художниками іконописної спільноти «Відродження» у церкві св. Миколая Чудотворця, с. Курилівка, Польща, 1930-ті роки. Світлина О.-В. Іванусіва з книги «Церква в руїні», 1987

Іл. 2. Павло Запоріжський з дружиною біля церкви св. Параскеви, с. Великий Ключів на Коломийщині, 1933. Світлина М. Савчук

країни, спільну духовність і ментальність, щирість у своїх бажаннях і починаннях. Адже спільна боротьба за єдину національну державу гуртувала українців з заходу і сходу наших земель довкола значущих ідей, всупереч тому, що території з об'єктивних причин були роз'єднані.

Місцем народження Павла Запоріжського було теперішнє місто Кропивницький. На кінець ХІХ ст. воно називалось Єлисаветград (1775—1924). Це

Іл. 3. Павло Запоріжський. Страсний цикл. Стінопис церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Опарівка, Польща, 1932. Світлина В. Жишковича

Іл. 4. Павло Запоріжський. Страсний цикл. Стінопис церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Опарівка, Польща, 1932. Світлина В. Жишковича

Іл. 5. Художники іконописної спілки «Відродження» грають у шахи, с. Глідно, Польща, поч. 1930-х років. Світлина з архіву о. Володимира Яреми

було мультикультурне місто, де разом проживали різнонаціональні громади, які утворились в Україні в різні часові проміжки, посівши власне суспільне місце на українській карті. Це були рівновеликі групи циган, євреїв, сербів, греків, білорусів, молдаван, вірмен, болгар, німців, грузинів, росіян тощо. З давніх часів ці терени замешкували українці, які володіли тут давніми місцевими землеробськими традиціями. Тенденції до мирного співіснування різнонаціональних громад продовжувались протягом століть, існували навіть в час дуже несприятливої для культурного розвитку й збереження ідентичності політики Російської царської імперії, куди була втягнута Східна Україна. При всіх цих умовах треба відзначити, що українці були дуже стійкі до виживання. Так, українці тут становили більшість — близько 85%.

На час проживання тут Павла Запоріжського, а власне в середині XIX — початку XX ст., Єлисаветград переживав «золотий вік» розвитку [7; 8]: розвивалась промисловість, на всю імперію гриміла культура (зокрема тут вперше був відкритий Український професійний театр), діяли національні товариства тощо) [9; 10].

Козацький рід Павла Запоріжського (Павла Запорожченка) рельєфно проявився і в побутовій сфері. Передовсім — у ставленні батьків до свого сина, його вихованні і допомозі, фінансуванні його освіти тощо [11; 12; 13; 14; 15]. Потрібно зазначити, що рід майбутнього художника був достатньо заможний, отже, міг забезпечити Павлу достойну початкову освіту. Вже з дитинства у Павла проявилось захоплення малюванням, що й визначило сферу зацікавлень і напрям навчання хлопця. Батьки не противилися захопленням юного митця і всіляко підтримували його як морально, так і фінансово.

У 1908—1910 роках Павло здобув мистецьку початкову освіту на Вечірніх рисувальних курсах Єлисаветграда [16]. Навчальні методи цього закладу опирались на стандарти, яких дотримувалась та вимагала Російська Академія Мистецтв. Удосконалював свою художню освіту Павло Запоріжський в одному із значних мистецьких осередків півдня України — Одесі — великому культурному та економічному центрі. Одеса була вибрана не випадково, оскільки з нею Єлисаветград мав залізничне сполучення ще з кінця XIX століття. Отож

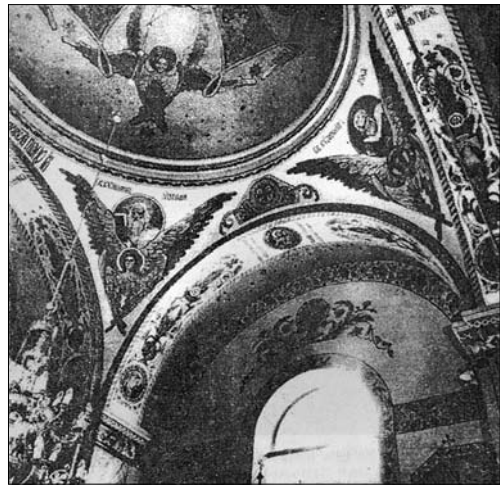
з 1910 р. хлопець навчався в Одеському художньо-му училищі — знаному мистецькому закладі Російської імперії [17; 18].

Треба зазначити, що Одеське художнє училище займало одне з головних місць на теренах Російської імперії у встановленні імпресіоністичних тенденцій [19, с. 30—32].

У листопаді 1920 року разом з 1-ю Запорозькою дивізією Армії УНР Павло Запоріжський був інтернований до Польщі, перебував у таборі в Пикulichах поблизу Перемишля. Впродовж 1923—1944 років Павло Запоріжський проявив себе як фаховий іконописець. Починаючи з 1923 року писав ікони для церков Львівщини, Бойківщини і Лемківщини (іл. 1) [20, с. 281], зокрема для церков в с. Турівка (нині Підволочиського р-ну Тернопільської обл., 1928 р.)¹, чотири ікони для бічних престолів у с. Добра (нині Польща, 1929 р.); розписував греко-католицьку церкву Петра й Павла у Львові (поч. 1930-х рр.) [21, с. 21; 16, с. 333—334]², виконав іконопис у греко-католицькому соборі у м. Ярославі (Польща, 1935—1937 рр.). Упродовж 1933—1934 років у с. Великий Ключів (нині Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) провадив реставрацію ікон, розписував бані у церкві св. Параскеви (іл. 2), створив 12 образів «Хресної дороги» (іл. 3, 4) [22; 23, с. 7].

Перебування Павла Запоріжського в Перемишлі спонукало до наполегливої праці — важили давні сильні українські традиції цієї землі.

Слід нагадати, що після завершення Першої світової війни й національно-визвольної боротьби 1917—1921 рр. під владою Польщі опинилися такі етнічні українські землі: Галичина, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь, Західне Полісся, Посяння, Лемківщина. Отож Перемишль хоча і знаходився на території Польщі, все ж залишався важливим українським містом, де український дух зберігався навіть після втрати державності. Тому-то тут від 1923 року Павло Запоріжський — співвласник і головний художник іконописної спілки «Відродження» у Перемишлі, в 1927 році відкрив власну артистично-малярську та іконописну майстерню (іл. 5) [20,

Іл. 6. Стінопис, виконаний художниками іконописної спілки «Відродження»: Павлом Запоріжським і Борисом Палієм-Неїло, 1926. Світлина з архіву о. Володимира Яреми

с. 281]. Вона розташовувалась у винаймаєному будинку [22]³.

Незважаючи на те, що іконописна майстерня знаходилась на території Польщі, її діяльність поширювалась на етнічні українські землі в Польщі (Лемківщина (іл. 6)) та на Західну Україну.

Тяжко пройшлася по долі Павла Запоріжського, як і мільйонів людей у Європі, Друга світова війна з усіма її парадоксами і трагедіями. Проте і в часи війни Павло Запоріжський продовжував свою іконописну діяльність, яка не завжди була успішною. Серед відомих його речей була запрестольна ікона у церкві Різдва Пресвятої Богородиці у Перемишлі (1943) (іл. 7); розписи церкви в м. Цавне на Саниччині; ікона Івана Хрестителя, вивезена у 1945 році до Польщі [20, с. 281]. У зв'язку з тяжким військовим станом на цих територіях у роки Другої світової війни значна кількість церковних праць були втрачені і дані про них відсутні [24; 25]⁴. Багато його робіт, виконаних на території Польщі після Другої світової війни, зникло внаслідок депортації українського населення.

Після Другої світової війни у Польщі постало нове прокомуністичне керівництво. В зв'язку з цим змінилося ставлення до колишніх воїнів УНР, таких як Павло Запоріжський.

Після війни розпочалися дуже тяжкі часи для Галичини, особливо для її столиці Львова [26; 27].

¹ Інформація В. Жишківича. Львів, 2012, приватний архів О. Ноги.

² Інформація Олександра Яреми. Львів, 2012, приватний архів О. Ноги.

³ Інформація Олександра Яреми. Львів, 2012, приватний архів О. Ноги.

⁴ Інформація І. Кодлубай. Львів, 2012, приватний архів О. Ноги.

Іл. 7. Запрестольна ікона в церкві Різдва Пресвятої Богородиці у Перемишлі, Польща, 1943. Світлина з Енциклопедія сучасної України: в 20 т. Київ, 2010. Т. 10. С. 281

Іл. 8. Подяка іконописній спілці «Відродження» в тижневику «Український голос», м. Перемишль, 1921

Апогей цих подій припав на 1946 рік, коли почалися депортації в Сибір [28]. Зі Львова починаються масові виїзди до Польщі не тільки поляків, але й українців, що таким чином ховались від переслідувань комуністичного режиму СРСР.

В такій тяжкій ситуації опиняється і Павло Запорізький. Але він вирішує не покидати Україну. З 1945 року Павло Запорізький постійно жив у Львові. Подальша його доля невідома [20, с. 281].

Висновки. На сьогодні доступні для дослідників біографічні дані про Павла Запорізького скупі й спорадичні, але його творчість є вагомим внеском у розвиток української культури ХХ століття. Адже з появою у 1920-х роках на західноукраїнських землях групи митців-емігрантів зі східних областей України, до якої належав і Павло Запорізький, розвиток церковного мистецтва зазнав несподіва-

ного піднесення на теренах Галичини та Лемківщини. Іконописна спілка «Відродження», заснована у Перемишлі, де разом з десятком інших митців активно працював Запорізький, якісно й фахово проводила розмалювання інтер'єрів церков, виготовляла окремі ікони та цілі іконостаси, за свою роботу отримувала схвальні відгуки та подяки замовників (іл. 8). Ця іконописна спілка загалом, і творчі роботи Павла Запорізького зокрема, набули небувалої популярності у замовників не лише на Перемиській землі, але й в інших західноукраїнських регіонах (Львівщині, Тернопільщині тощо). Творчість художника з козацького роду — Павла Запорізького — потребує подальшого уважного вивчення, адже вартує бути внесеною в скарбницю української культури.

1. *Українська Загальна Енциклопедія: у 3 т.* Львів; Станіслав; Коломия, 1930.
2. Крип'якевич І. *Історія України.* Львів: Світ, 1990.
3. *Доля наших малярів. Діло.* Львів, 1896. № 54.
4. *Великий жовтень і громадянська війна на Україні.* Київ, 1988.
5. *Примитив и его место в художественной культуре Нового и Новейшего времени.* Москва: Наука, 1983.
6. *Александренко и современное украинское искусство. Искусство.* Москва, 1911. № 10.
7. *Місто і люди. Єлисаветград — Кіровоград, 1754—2004.* Кіровоград: Інекс-ЛТО. 303 с.
8. Коваль М.В. *Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.: Збірник документів і матеріалів.* Дніпропетровськ: Промінь, 1965. 305 с.
9. Герасименко К.В. Махно: Воспоминания. *Историк и современник.* 1922. № 3. С. 151—201.
10. Антонович М. *Історія України (Нова доба).* Прага: Видавництво Юрія Тищенка, 1942. 89 с.
11. Король Н. *Українське козацтво.* Нью-Йорк: НТШ, 1963. 96 с.
12. Лазаревский А. *Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, земледелия и управления: в 3 т.* Киев, 1888.
13. Яворницький Д. *Жизнь запорожских казаков по рассказу современника-очевидца. Киевская старина.* Киев, 1883. № 13.
14. Лазаревский А. *Украинские казаки в 20-х годах XVIII века. Чтения исторического общества Нестора Летописца.* 1902. Т. 15. С. 75—78.
15. Гучнистий Д. *Запорізька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу.* Київ, 1954. 87 с.
16. Герій О., Туркевич-Клімашевський А., Кодлубай І., Нога О. *Українське церковне мистецтво (1880—1920). Західний регіон.* Львів: Українські технології, 2012. 377 с.

17. Лобановський Б., Говдя П. *Українське мистецтво першої половини ХІХ — початку ХХ століть*. Київ: Мистецтво, 1983.
18. Бродский Н.И. *Мой творческий путь*. Ленинград; Москва, 1940.
19. Лобановський Б.Б. *Книга для читання з українського мистецтва*. Київ: Радянська школа, 1978.
20. *Енциклопедія сучасної України: в 20 т.* Київ, 2010. Т. 10.
21. Бандрівський М. *З історії церкви св. Апостолів Петра і Павла у Львові*. Львів, 2009.
22. Савчук М. Загадковий Павло Запоріжський. *Наше слово*. Перемишль, 2001. № 54.
23. *Український голос*. Перемишль, 1922. № 16 (144).
24. Колянчук О. Павло Запоріжський чи Запорожський, Запорожченко. *Артист-маляр з Великої України. Церковний календар*. Сянок, 2006.
25. Ярема О. Патріарх Димитрій і Павло Хома. *Успенська вежа*. Львів, 2010. № 7 (217).
26. Коваль Я. Іван Косинін. *Український календар*. Варшава, 1993.
27. Мемуари І.Ф.К. 1946 року. *ЦДДА у Львові*. Ф. 309. Оп. 1. Зв. 100. Од. зб. 1480.
28. Мемуари І.Ф.К. 1946 року. *ЦДДА у Львові*. Ф. 309. Оп. 1. Зв. 100. Од. зб. 1481.
- Herasymenko, K.V. (1922). Makhno: Memoirs. *Istoriik i sovremjennik*, 3, 151—201 [in Ukrainian].
- Antonovych, M. (1942). *History of Ukraine*. Praha: Yurij Tyshchenko Publishing House [in Ukrainian].
- Korol, N. (1963). *Ukrainian Cossacks*. New-York: NTSh [in Ukrainian].
- Lazarevskij, A. (1888). *Opysanye staroj Malorossyy: Materjaly dlja ystoryy zaselenyia, zemledelyia y upravlenyia v 3 t.* Kyiv [in Ukrainian].
- Javornytskyj, D. (1883). The life of Zaporizhzhya Cossacks according to the story of a contemporary eyewitness. *Kievskaja starina*, 13 [in Russian].
- Lazarevskij, A. (1902). Ukrainian Cossacks in the 1720s. *Reading of the Historical Society of Nestor the Chronicler*, 15, 75—78. [in Russian].
- Huchnystyj, D. (1954). *Zaporizhska Sich and its progressive role in the history of the Ukrainian people*. Kyiv [in Ukrainian].
- Herij, O., Turkevych-Klimashevskij, A., Kodlubaj, I., & Noha, O. (2012). *Ukrainian Church Art (1880—1920)*. Lviv: Ukrainski tekhnologii [in Ukrainian].
- Lobanovskij, B., & Hovdia, P. (1983). *Ukrainian art of the first half of the nineteenth — early twentieth centuries*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Brodskij, N.I. (1940). *My career*. Leningrad; Moscow [in Russian].
- Lobanovskij, B.B. (1978). *A book for reading in Ukrainian art*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Dzyuba, I.M. (Ed.). (2010). *Encyclopedia of modern Ukraine* (Vol. 10). Kyiv [in Ukrainian].
- Bandrivskij, M. (2009). *From the history of the Apostles Peter and Paul church in Lviv*. Lviv [in Ukrainian].
- Savchuk, M. (2001). Enigmatic Pavlo Zaporizhskij. *Nashe slovo*, 54. Peremyshl [in Ukrainian].
- Pavlo Zaporizhskij. (1922). *Ukrainskyj holos*, 16 (144) [in Ukrainian].
- Kolianchuk, O. (2006). Pavlo Zaporizhskij or Zaporozhskij, Zaporozhchenko. *Art-painter from the Great Ukraine. Tserkovnyj kalendar*, 06. Sianok [in Ukrainian].
- Yarema, O. (2010). Patriarch Dimitri and Pavlo Khoma. *Uspenska vezha*, 7 (217). Lviv [in Ukrainian].
- Koval, Ya. (1993). Ivan Kosynin. *Ukrainskyj kalendar*. Warsaw [in Ukrainian].
- Memoirs I.F.K. (1946). *TsDIA*. F. 309. Op. 1. Zv. 100. Od. zb. 1480. Lviv [in Ukrainian].
- Memoirs I.F.K. (1946). *TsDIA*. F. 309. Op. 1. Zv. 100. Od. zb. 1481. Lviv [in Ukrainian].

REFERENCES

- Rakovskij, I. (Ed.). (1930). *Ukrainian General Encyclopedia: in 3 v.* Lviv; Stanislav; Kolomyia [in Ukrainian].
- Krypjakevych, I. (1990). *History of Ukraine*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- The fate of our painters. (1896). *Dilo*, 54. Lviv [in Ukrainian].
- Suprunenko, M. (Ed.). (1988). *The great October and civil war in Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
- Tananaeva, L.I., & Sakovich, A.G. (1983). *Primitive and its place in the artistic culture of Modern and Contemporary*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Aleksandrenko and contemporary Ukrainian art. (1911). *Iskustvo*, 10. Moscow [in Russian].
- Doroshenko, S., & Samiliak, T. (Eds.). (2004). *City and people: Elisavetgrad — Kirovograd, 1754—2004*. Kirovograd: Ineks-LTO [in Ukrainian].
- Koval, M.V. (1965). *Kirovograd region during the Great Patriotic War in 1941—1945*. Dnipropetrovsk: Promin [in Ukrainian].